

Etty Hillesum Vrijheidssymposium

&

Prijsuitreiking Etty Hillesum Schrijfwedstrijd

5 Mei 2026

Tijd: 10.45 – 18.30

**Locatie: Zeeuwse Concertzaal,
Verwerijstraat 14, 4331 TC
Middelburg**

Een dag van lezingen, reflectie en muziek over vrijheid, geïnspireerd door Etty Hillesum en in dialoog met haar denken.

 **Etty Hillesum Huis**

Instituut voor educatie, wetenschap, kunst & cultuur

Etty Hillesum Vrijheidssymposium

Ochtendprogramma

10.45 – 10.55: Inloop

10.55 – 11.00: Welkom door Lotte Bergen

11.00 – 11.30: **Henrik Laban**, Ondanks alle schaduw schijnt de schoonheid

11.30 – 12.00: **Maria van Heteren**, De wereld liefhebben zoals deze is: goddelijk realisme als moreel vermogen in het werk van Etty Hillesum

12.00 – 12.30: **Alexandra Nagel & Babs Boter**, Foto's aan de wand: Etty's vroege zelfpresentatie

12.30 – 12.45: Q&A

12.45 – 13.15: Lunchpauze

Middagprogramma

13.15 – 13.45: **Klaas Smelik**, Ontbijten met Etty Hillesum

13.45 – 14.15: **Marja Clement**, De taal van Etty Hillesum

14.15 – 14.45: **Coen Albers**, Hoe verder, als je leven is verstoord?

14.45 – 15.00: Q&A

15.00 – 15.15: Koffie/thee pauze

15.15 – 15.30: **Lucrezia Zanardi**, Freeing the House: Curatorial Practice and the Living Archive at the Etty Hillesum Huis.

15.30 – 16.00: **Lotte Bergen**, 'Ik voel me soms net een zwerfkat zonder hoedendoos': Etty Hillesums liminale ervaringen in Amsterdam en kamp Westerbork, 1941 – 1943

16.00 – 16.30: **Alexandra Nagel**, Over de totstandkoming van Julius Spier en de kunst van het handlezen

16.30 – 16.45: Pauze

Prijsuitreiking Etty Hillesum Schrijfwedstrijd

Een initiatief van Gerda Blees (Volkskrant) in samenwerking met
het Etty Hillesum Huis

16.45 – 16.50: Welkom door **Lotte Bergen**

16.50 – 17.00: Woord namens de jury en de **overhandiging van de prijs aan de winnaars door Prof. dr. Klaas Smelik**

17.00 – 17.10: Voordracht winnende brieven

17.10 – 17.20: muzikaal intermezzo: **Margaretha Clement**
Vier Balladen, Op. 10 (1854) – Johannes Brahms (1833–1897)
Nr. 1 in d-klein (Andante): “Edward-ballade”
Nr. 2 in D-groot (Andante)

17.20 – 17.25: Voordracht **Miryam Al Rihawi** van het gedicht “Love is a Refugee Too” en van **Reham Al Rihawi**, “A reflection of a reflection”

17.25 – 17.35: muzikaal intermezzo: **Margaretha Clement**
Vier Balladen, Op. 10 (1854) – Johannes Brahms (1833–1897)
Nr. 3 in b-klein (Allegro): Intermezzo
Nr. 4 in B-groot (Andante con moto)

17.35 – 17.45: Voordracht **Rezan Habash** van de gedichten “Ga staan waar je bent” en “Holocaust” met muzikale begeleiding door zanger-gitarist Sjef Hermans (Sunshine Cleaners).

17.45 – 17.55: **Lauda Maartens**: Dat ene woord

17.55 – 18.30: Borrel

Etty Hillesum Vrijheidssymposium

Titel en samenvatting

Henrik Laban

Ondanks alle schaduw schijnt de schoonheid

Temidden van de oorlogsgruwelen oog houden voor het schone: is dat niet ronduit zedenkwetsend? Volgens Etty Hillesum niet: 'Een gedicht van Rilke is even reëel en belangrijk als een jongen, die uit een vliegmaschine valt', schrijft ze op 13 augustus 1941. Hoe kwam ze tot zo'n waaghalzige uitspraak en op welke manier bereidt haar levensfilosofie ons anno 2026 een pad dat we esthetisch humanisme kunnen noemen?

Maria van Heeteren

De wereld liefhebben zoals deze is: goddelijk realisme als moreel vermogen in het werk van Etty Hillesum

Het lezen van Hillesum is een confronterende en ontwakende ervaring; dit is ons allen niet vreemd. Confrontatie en ontwaken zijn ook voor Hillesum zelf grote thema's. In mijn masterscriptie ben ik met filosofische sparringpartners Iris Murdoch en Simone Weil op zoek gegaan naar welke morele en mystieke filosofie ten grondslag ligt aan Hillesums werk. Dit is van belang, omdat Hillesums werk ook een boodschap voor ieder is; een die ze ons graag had willen leren. Voor mij is Hillesum in staat de wereld lief te hebben zoals deze is. Door een aandachtige relatie aan te gaan met de realiteit. Dit heeft haar in dichter contact gebracht met het supernatuurlijke; God. In deze lezing wil ik een verhelderend beeld schetsen van het gedachtegoed van Hillesum, waarbij ik probeer de 'naakte Etty' op te sporen. En vraag ik me af hoe wij ons ook van ons harnas kunnen ontdoen.

Alexandra Nagel & Babs Boter

Foto's aan de wand: Etty's vroege zelfpresentatie

Tussen 1937 en 1943 woonde Etty Hillesum in een kleine kamer op de tweede verdieping van de Gabriël Metsustraat 6 in Amsterdam. In haar dagboek beschrijft ze wat ze zag vanuit haar raam, dat uitkeek op het huidige Museumplein. Maar ze schrijft ook over een andere 'buitenwereld' die ze haar kamer binnenhaalde: die van de Russische auteurs wiens portretten ze had bevestigd aan de muur van haar kamer. Op drie foto's poseert Hillesum tegen de achtergrond van deze versierde muur en laat ze (min of meer) terloops een

weinig bekend aspect van haar identiteit zien. Ons verhaal zoomt in op haar praktijk van self-fashioning—niet (alleen) in haar dagboekantekeningen en brieven, maar in het poseren voor en naast de fotoportretten op de muur.

Klaas Smelik

Ontbijten met Etty Hillesum

Toen Etty Hillesum in het voorjaar van 1937 bij Han Wegerif haar intrek nam, kreeg zij als 'femme d'honneur' tot taak lichte huishoudelijke werkzaamheden te verrichten. Deze taak bestond onder meer uit het verzorgen van de dagelijkse ontbijttafel. Voor haar een uitdaging, want de verleiding om de tafel nog even te laten voor wat hij was en verder te gaan met haar dagboek, was groot. Zij had veel moeite om een evenwicht te vinden tussen haar geestelijke ontplooiing en haar dagelijkse activiteiten in het huishouden. Dit veranderde geheel, toen zij op haar verzoek op 30 juli 1942 werd overgeplaatst naar kamp Westerbork. Daar lukte het haar wel dit evenwicht te vinden, geconfronteerd als zij werd met de menselijke ellende in het doorgangskamp.

Marja Clement

De taal van Etty Hillesum

De taal van Etty Hillesum is rijk aan beeldspraak, bevat metaforen en metonymia, subtiele humor en ironie en wordt gekenmerkt door een originele, unieke stijl. Uit de dagboeken spreekt een geboren schrijfster die de taal met een betoverende schoonheid weet te gebruiken.

Coen Albers

Hoe verder, als je leven is verstoord? Omgaan met ongemak, ziekte en gebrek, met Etty Hillesum's gedachtegoed als inspiratiebron.

Ziekte, gebrek en ongevallen overkomen een mens, je vraagt er niet om. Hoe daarmee te leven, als dat leven toch nog doorgaat. Je weet niet hoe en ook niet hoe lang. Gaat het over, word ik beter of blijft het altijd? Of ga ik eraan dood, en wanneer dan en hoe? Hoe kan het leven toch zin hebben als het tegenzit en de wanhoop op de loer ligt? Aanvaarden van het onvermijdelijke, hoe doe je dat? Gebaseerd op observaties en ervaringen uit de praktijk geeft Coen Albers hierbij een handreiking. Gesteund door de aantekeningen van het korte en verstoorde leven van Etty Hillesum.

Lucrezia Zanardi

Freeing the House: Curatorial Practice and the Living Archive at the Etty Hillesum Huis

This presentation explores the significance of a site devoted to memory, not only in portraying freedom as a historical and moral value linked to a renowned individual like Etty Hillesum but also in institutionally embodying freedom. Etty Hillesum's writings convey freedom as an internal, existential condition: a form of openness preserved despite extreme oppression. This idea provides a valuable perspective for examining the curatorial challenges of her birthplace, now transformed into the Etty Hillesum Huis. Utilizing Vilém Flusser's differentiation between "free" and "unfree" institutions, this talk introduces the Etty Hillesum Huis as a "living archive," or an expanded archive: a dialogical environment where biography, documents, artistic practice, research, and community involvement dynamically converge.

Lotte Bergen

Etty Hillesums liminale ervaringen in Amsterdam en kamp Westerbork, 1941 - 1943

Met de afkondiging van de Arbeitseinsatz werden de omstandigheden voor de Joden gewijzigd: men kon elk moment een oproep krijgen om vervolgens naar een onbekende plek in het Oosten te worden afgevoerd. In deze bijdrage - die grotendeels is gebaseerd op hoofdstuk 9 van mijn boek 'Het verweer van Etty Hillesum tegen het nazisme. Sporen van agency in haar dagboeken en brieven uit Amsterdam en Westerbork, 1941-1941' - wordt nagegaan hoe Hillesum aan deze liminale situatie - een situatie waarin de oude zekerheden verdwenen en een nieuwe situatie zich nog niet had aangediend - het hoofd tracht te bieden en op haar eigen manier een weg probeert te vinden in die julidagen, kort voordat zij bij de Joodse Raad zou gaan werken, wat later werd gevolgd door haar vertrek naar kamp Westerbork.

Alexandra Nagel

Over de totstandkoming van Julius Spier en de kunst van het handlezen

Bij het schrijven van een boek moeten altijd keuzes worden gemaakt. Wat wordt de rode draad van het verhaal; wat komt er wel in, wat niet. In deze presentatie wordt uitgelegd wat het kernthema van de biografie over Etty Hillesums handlezende psychotherapeut, Julius Spier (1887-1942) is geworden. Ook worden een paar voorbeelden gegeven (inclusief foto's) die gaandeweg het schrijfproces zijn geschrapt.

Over de sprekers

Coen Albers (1956) was tot zijn pensioen huisarts en -opleider in Middelburg, in de straat waar Etty Hillesum is geboren. Momenteel werkt hij nog als huisarts voor asielzoekers, is taalcoach en mentor voor nieuwkomers, waaronder ook collega's.

Lotte Bergen is historica en promoveerde in 2022 aan de Universiteit van Utrecht op een onderzoek naar het begrip agency in de dagboeken en brieven van Etty Hillesum. In het najaar van 2025 verscheen de handelseditie bij Uitgeverij Walburg Pers verschijnen. Zij is oprichtster van stichting het Etty Hillesum Huis Middelburg. Momenteel is zij werkzaam als docent geschiedenis/burgerschap op een VO school in Den Haag. Zij doet verder onderzoek naar Etty Hillesum en is als redactielid verbonden aan de Cahiers Etty Hillesum.

Babs Boter is universitair docent aan de Faculteit der Sociale en Geesteswetenschappen van de Vrije Universiteit Amsterdam. Haar onderzoek richt zich onder meer op reisverhalen en life writing. Boter schrijft een biografie van de Nederlandse reisjournaliste Mary Pos (1904-1987) en publiceerde verder over Etty Hillesum, Simone de Beauvoir en Eleanor Roosevelt.

Marja Clement promoveerde aan de Universiteit van Amsterdam op een taalkundige analyse van het proza van Josepha Mendels. Zij was tien jaar hoofddocent neerlandistiek aan de Universität Zürich. Momenteel is zij werkzaam als docent bij het Instituut voor Nederlands Taalonderwijs en Taaladvies (INTT) aan de Universiteit van Amsterdam. Zij bestudeert het werk van Etty Hillesum en is redactielid van de Cahiers Etty Hillesum.

Maria van Heteren is in de afrondende fase van haar Master: Philosophy of Humanity and Culture aan Tilburg University (2024-2026). Haar scriptie handelt over Etty Hillesum haar moraliteit en mystiek.

Henrik Laban studeerde Taal- en cultuurstudies en Nederlandse taal en cultuur (cum laude) in Utrecht. Zijn master scriptie Neerlandistiek (Universiteit Leiden) handelde over de poëtica van Etty Hillesum. Henrik is werkzaam als docent filosofie en literatuur. In zijn vrije tijd zet hij zich graag in voor het dichtgenootschap De Kleine Revolutie en het Etty Hillesum Huis Middelburg

Alexandra Nagel is historicus op het gebied van westerse esoterie en een onafhankelijk onderzoeker. Onlangs verscheen haar biografie over Julius Spier, die deels is gebaseerd op haar proefschrift of over hem, en bronmateriaal bevat dat niet eerder is gepubliceerd.

Prof. dr. Klaas A.D. Smelik (* Hilversum, 1950) studeerde theologie, semitische talen, oude geschiedenis en archeologie in Utrecht, Amsterdam (UvA) en Leiden. Hij was verbonden aan de Universiteit Utrecht, de Universiteit van Amsterdam, de Universitaire Faculteit voor Protestantse Godgeleerdheid in Brussel, de Katholieke Universiteit Leuven en tot zijn emeritaat in 2015 aan de Universiteit Gent voor de vakgebieden Hebreeuws, Jodendom en Oude Testament. Hij publiceerde de dagboeken en brieven van Etty Hillesum en is auteur, medeauteur of eindredacteur van een vijftigtal boeken onder meer op het gebied van de Hebreeuwse Bijbel, Etty Hillesum, het jodendom en het antisemitisme.

Lucrezia Zanardi is een kunstenaar, curator en onderzoeker gevestigd in Bochum, Duitsland. Zij promoveert in Artistic Research met een focus op fotografie en cultureel geheugen aan de FH Dortmund en de Radboud Universiteit Nijmegen. Lucrezia is bestuurslid van het Etty Hillesum Huis en werkt binnen de museumdirectie van het Deutsches Bergbau-Museum Bochum. Haar praktijk verkent perceptie, geheugen en archiefprocessen vanuit een fenomenologisch perspectief en is onder meer gepresenteerd op Rencontres d'Arles 2021, Arte Fiera Bologna 2025 en Photoszene Köln 2025.

Over de schrijvers, dichters en musici

Margaretha Clement werd geboren in Middelburg in een muzikale familie. Op vierjarige leeftijd begon zij met pianospelen; haar eerste lessen kreeg zij van Karin de Boef. Na het behalen van haar vwo-diploma studeerde zij aan University College Roosevelt (Honours College van de Universiteit Utrecht), waar zij zich specialiseerde in piano en muziekwetenschap. In 2021 studeerde zij daar summa cum laude af. In 2020 werd Margaretha toegelaten tot het Koninklijk Conservatorium Den Haag, waar zij de bachelor volgde bij Ellen Corver en momenteel haar masteropleiding volgt bij David Kuyken. Margaretha treedt op als soliste en kamermusicus. In januari 2026 ontving zij een beurs van Stichting Eigen Muziekinstrument voor de aanschaf van een eigen studiepiano (Kawai K15E PE).

Rezan Habash, afkomstig uit Syrië debuteerde in 2023 als Nederlandstalig dichter in het tijdschrift en op de podia van de Baaierd. Inmiddels is hij een bekende en geliefde woordkunstenaar die zich als vrijwilliger voor verschillende cultureel-maatschappelijke organisaties inzet. In maart van dit jaar verscheen zijn dichtbundel *Niet genoeg van de liefde* bij uitgeverij Van kemade, onder redactie van Joyce Pijnenburg. Habash laat zich inspireren door dichters uit de lange Arabische traditie zoals de Koerdische dichter Salim Barakat. Habash' gedichten worden gekenmerkt door passie, strijdvaardigheid, licht absurdisme en melancholie.

Lauda Maartens is geboren te Amsterdam en deed de opleiding Kweekschool met hoofdakte. Zij was werkzaam in het onderwijs en club- en buurthuiswerk op diverse locaties, in diverse functies. Na haar pensioen werkte zij bij Vluchtelingenwerk Nederland te Maastricht. Lauda was ook werkzaam als docent voor de cursus "natuur en cultuur-historische excursies" aan de Volksuniversiteit Maasland. Lauda is verbonden aan het Etty Hillesum Huis als coördinator educatie en docent.

Miryam Al Rihawi is een Syrische schrijver en dichter en woon momenteel in Nederland. Ik heb een universitaire opleiding in elektronisch archiveren gevolgd in Caïro. Ze schreef verschillende boeken waaronder een roman.

Haar korte verhaal A Day in Damascus, dat een dag aan het begin van de oorlog in Syrië beschrijft, won de eerste prijs in de korte verhalenwedstrijd "Qalam" in Alexandrië. Daarnaast publiceerde ze in verschillende kranten in Egypte artikelen over thema's als vlucht, ontheemding en het verlies van identiteit na het ontvluchten van de oorlog. In haar schrijven verkent ze vaak thema's als herinnering, identiteit, ballingschap, moederschap en veerkracht, gevormd door mijn persoonlijke reis.

Reham Al Rihawi is een 32-jarige Syrische schrijfster die momenteel in Nederland woont. Ze studeerde Engelse literatuur en gaf workshops vertalen en poëzie schrijven aan de universiteit van Damascus. "Poëzie is voor mij de enige manier om mijn ervaringen in het leven als Arabische vrouw en als overlevende van de oorlog te verwoorden en te beschrijven".

 Hillesum Huis

Instituut voor educatie, wetenschap, kunst & cultuur